

KARSAI KRISZTINA

Az ultima ratio elvről – másképpen

Bevezetés

CSÉKA Ervin professzor a szegedi jogi kar nagy alakja, s igazán szerencsésnek mondhatom magam, hogy kezdő tanársegéd koromtól kezdve volt alkalmam sok időt tölteni vele és megtapasztalhattam tudását, életbölcességét és emberségét.

A jubiláns tiszteletére írt tanulmányom olyan témát ölel fel, ami szokványosnak vagy akár sokszor tárgyaltnak is tűnhet, hiszen az egyik legfontosabb büntetőjogi alapelvről van szó – az ultima ratio elvről minden valamirevaló büntetőjogi tankönyvben megemlékeznek. Mégis úgy vélem, van olyan aspektusa az ultima ratio elvnek, amelyről nem szólnak tankönyvi vagy szakcikk-bejegyzések, így méltón tiszteleghetek művemmel a jubiláns előtt.

Különösen így van ez, ha közelebbről megnézzük az említett tankönyvi bejegyzéseket: azok szüksézuak, s azt a benyomást keltik, mintha valamilyen közös – nem dokumentált – büntetőjogi emlékezetben gyökereznének (ti. elemzéseketvagy akár hazai, akár külföldi hivatkozásokat alig találunk e bejegyzésekben). Az ultima ratio elv teljes feldolgozása értelemszerűen nem férhet bele egy rövid terjedelmű tanulmányba, mégis az itt kifejtettek alapul szolgálnak a további vizsgálódásoknak. Először álljanak itt tehát a szakirodalmi álláspontok, majd azt követően egy rövid elemzés következik, ami az ultima ratio elv AB döntésekben való megjelenését foglalja össze, végezetül pedig az ultima ratio elvre vonatkozó saját álláspontomat teszem ehelyütt közzé.

„State of art” – magyar (tankönyv)irodalom

Az ultima ratio elv a szubszidiaritással és a büntetőjog fragmentáris jellegével¹ összefüggésben, ezen tartalmi kontextusokkal együtt szokott megjelenni a különböző szer-

¹ A büntetőjog fragmentáris természete azt jelenti, hogy a büntetőjog a jogtárgyak csak egy részét és azokat sem teljes mértékben védelmezi, hanem csak bizonyos cselekményekkel szemben. A „fragmentáris” büntetőjog kifejezést egyébként a német szakirodalom KARL BINDING 1902-es tankönyvére vezeti vissza. Vö. ROXIN, CLAUDIUS: *Strafrecht*. Allgemeiner Teil. 4. Auflage. München, 2006. 45. p. HEFENDEHL szerint a „fragmentaritás” egyenesen alkotmányos alapelv, mivel éppen az arányosság alkotmányos követelményéből fakad, hogy a büntetőjogi beavatkozás arányossága az egyes életviszonyokra, az egyes jogtárgyakra vonatkoztatva

zónánál – igaz, eltérő tartalmi kibontásban és eltérő definíciós pontossággal. A hazai szakmai közönség elsősorban a tankönyvekben találkozhat az elvvel, önállóan nem vált kutatások tárgyává.

A szegedi tankönyv² tartalmazza a hazai szakirodalom legalaposabb elemzését az ultima ratio elvről, s azt mint speciális büntetőjogi elvet azonosítja. A definíciója szerint „a büntetőjog jelenti a legszigorúbb és legsúlyosabb beavatkozást az egyéni szférába. Ha a jogon, illetve a büntetőjogon kívüli, enyhébb eszközök nem alkalmasak, nem vehetők igénybe, illetve nem elég hatásosak, megnyílik az út a *büntetőjog* előtt, amely ezek alapján csak kiegészítő jellegű, „végső eszköz” lehet, még pontosabban a *legvégső esetben a legutolsó eszköz*. ... Tehát a büntetőjog eszerint csak a legsúlyosabb jogsértésekre legutolsó eszközként legitim. ... Az ultima ratio elvet két irányban kell értelmezni: egyrészt büntetőjogon belüli viszonylatban, ami azt jelenti, hogy a büntetőjogi eszköz alkalmasságát a többi büntetőjogi eszközhöz viszonyítva kell megítélni, és ha az összehasonlítás alapján az enyhébb eszköz alkalmas, azt kell előnyben részesíteni. Másrészt büntetőjogon kívüli viszonylatban is értelmezhető, amikor is a büntetőjog területén kívüli eszközökkel vetjük össze a büntetőjog eszközszerét.”³ NAGY az ultima ratio elvet a szubszidiaritással együtt tárgyalja, azonban nem ad egyértelmű megfeleltetést vagy elhatárolást a két elv egymáshoz való viszonyára nézve, de annyi bizonyos, hogy a rénti fogalom magját abban látja, hogy a büntetőjognak „a jogi felelősségi, védelmi formák rendszerében kiegészítő jelleggel, ultima ratioként kell érvényesülnie.”⁴

FÖLDEVÁRI⁵ is megemlíti a szubszidiaritás elvét, anélkül, hogy az ultima ratio kifejezésre hivatkozna. Szerinte a büntetőjog szubszidiaritása azt jelenti, „ha semmiféle más felelősségi forma alkalmazása nem lenne elegendő a cél, a társadalmi együttélés rendjének a védelmére. Abban az esetben alkalmazható tehát, ha olyan súlyos a tanúsított magatartás, hogy a társadalomban keletkezett kár elengedhetetlenné teszi ennek a legsúlyosabb felelősségi formának az érvényesítését.”⁶ Az elv a büntetőjogi felelősségen belül is megszabja a jogalkalmazó működését, mivel „a rendelkezésre álló eszközök közül is azt a lehető legenyhébb eszközt kell választani, amelynek alkalmazása még elegendő a társadalmi együttélés biztosítására.”⁷ Véleménye szerint a szubszidiaritás tulajdonképpen az igazságosság követelményével van összefüggésben – bár ennek részleteiről nem ír a szerző.

GELLÉR⁸ – új alapelvei rendszerének elfogadtatása érdekében – kivétel a szűkszavú szerzők közül, ő a szükségesség körébe helyezi az elvet, és az „anyagi legalitásból” vezeti le, ami egyébként a kriminalizáció szükségességéből és arányosságából áll.⁹ Ehhez képest BÉKÉSEK a 2002-es kiadású budapesti tankönyvben¹⁰ sajátosan pozícionálják az ultima ratio elvet: „ez az elv azt fejezi ki, hogy a büntetőjog csak végső eszközként vehető igénybe és csak akkor, ha az igénybevétel szükséges és akkor is csak az

jelenik meg, így az ezek védelméből összeálló büntetőjogi rendszer szükségképpen mozaikszerű lesz. HEFENDEHL, ROLAND: *Der fragmentarische Charakter des Strafrechts*. Juristische Arbeitsblätter 2011/6, 401–404. p. A magyar irodalomban NAGY említi. Vö. NAGY FERENC: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2010. 59. p.

² NAGY 2010, 59–60. p.

³ NAGY 2010, 59. p.

⁴ NAGY 2010, 59. p.

⁵ FÖLDEVÁRI JÓZSEF: *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest, 2003.

⁶ FÖLDEVÁRI 2003, 36. p.

⁷ FÖLDEVÁRI 2003, 37. p.

⁸ GELLÉR BALÁZS JÓZSEF: *A magyar büntetőjog tankönyve I. Általános tanak*. Budapest, 2008.

⁹ GELLÉR 2008, 56. p.

¹⁰ BÉKÉS IMRE (szerk.): *Büntetőjog. Általános rész*. Budapest, 2002.

arányosság keretein belül.”¹¹ Nem a tartalmi elemek teszik sajátossá e fogalmat, hanem azok egymáshoz való viszonya: ezek szerint a végső eszköz és a szükségesség (és az arányosság) egymás melletti definíciós elemek, nem úgy, ahogy NAGY bontotta ki, ti. hogy a „végső eszköz” mivolt lenne az, ami a szükségességet korporálja. Mindenesetre ennél többet e szerzőktől sem tudunk meg.

A WIENER szerkesztésében megjelent másik pesti tankönyv¹² szerint pedig az ultima ratio elv érvényesülését a szükségességi teszt után kell vizsgálni: „végül szem előtt kell tartani a büntetőjog ultima ratio jellegét. Utóbbi azt fejezi ki, hogy a büntetőjogi szankció a jogrendszerben alkalmazható legsúlyosabb szankció, ezért ha más jogág keretében is megvalósítható a kérdéses társadalmi érték védelme, akkor azt ennek, az emberi jogokat kevésbé korlátozó másik jogágnak a keretében kell megoldani.”¹³

Az ultima ratio elv az Alkotmánybíróság döntéseiben

Túlzás lenne azt állítani, hogy az Alkotmánybíróság sokat foglalkozott volna érdemben az ultima ratio elvvel mint a büntetőhatalom terjedelmét korlátozó alapelvvel. Ettől függetlenül tucatnyi döntésében megjelenik argumentációs eszközként. Először 1992-ben tesz róla említést, de mielőtt ez megtörtént volna, még 1990-ben, SZABÓ ANDRÁS a halálbüntetésről szóló AB döntéshez¹⁴ csatolt párhuzamos véleményében „világra hozta” a rendszerváltozás utáni büntetőjog egyik legfontosabb toposzát, a „szankciós zárkő büntetőjogot,” ami majd szoros összefüggésbe kerül az ultima ratio elvvel. SZABÓ így érvel:

„a büntetőjog társadalmi rendeltetése az, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárkőve legyen. Nincs önálló működési terepe, mint egyéb jogágaknak. Ezért más a büntetőjogi szankció, mint az egyéb jogágak reparáló, helyreállító vagy egyéb kötelességstatuáló szankciói. A büntetőjogi szankció ezért büntetés, ezért hátrányokozás. Szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása, amikor már más jogági szankciók nem segítenek.”

Ez az érvelés bevett indokolási fordulatává vált az Alkotmánybíróságnak is. Jóllehet SZABÓ ANDRÁS lényegében a büntetőjog szubszidiaritását fejezte ki ezzel a plasztikus képpel (ultima ratio említése nélkül), később a szankciós zárkő összemosódik az ultima ratio elvvel. 1992-ben ugyanis már azt olvashatjuk,¹⁵ hogy

„[a] büntetőjog a jogi felelősségi rendszerben az ultima ratio. Társadalmi rendeltetése, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárkőve legyen. A büntetőjogi szankció, a büntetés szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása akkor, amikor már más jogágak szankciói nem segítenek. Az alkotmányos büntetőjogból fakadó tartalmi követelmény, hogy a törvényhozó a büntetendő magatartások körének meg-

¹¹ BÉKÉS 2002, 51. p.

¹² WIENER A. IMRE (szerk.): *Büntetőjog. Általános rész.* Budapest, 2002.

¹³ WIENER 2002, 29. p.

¹⁴ 23/1990. (X. 31.) AB határozat

¹⁵ 30/1992. (V.26.) AB határozat; 1992. május 18.

határozásakor nem járhat el önkényesen. Valamely magatartás büntetendővé nyilvánításának szükségességét szigorú mércével kell megítélni: a különböző életviszonyok, erkölcsi és jogi normák védelmében az emberi jogokat és szabadságokat szükségképpen korlátozó büntetőjogi eszközrendszert csak a feltétlenül szükséges esetben és arányos mértékben indokolt igénybe venni, akkor, ha az alkotmányos vágy az Alkotmányra visszavezethető állami, társadalmi, gazdasági célok, értékek megóvása más módon nem lehetséges. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a Btk 269. § (1) bekezdésében tilalmazott magatartásnak a korábban elemzett, az egyént és a társadalmat érintő hatásai, következményei olyan súlyosak, hogy más felelősségi formák, így a szabálysértési vagy polgári jogi felelősségi rendszerek eszközei elégtelenek az ilyen magatartások tanúsítóival szemben. E magatartások helytelenítésének, elítélésének erőteljes kifejezése, azon demokratikus eszméknek, értékeknek megerősítése, amelyek ellen e cselekmények elkövetői támadnak, valamint a megsértett jog és erkölcsi rend helyreállítása a büntetőjog eszközeit igényli.” (4. pont).

Az 1992-es döntés fenti indoklása az, amihez ezt követően az Alkotmánybíróság számos alkalommal¹⁶ visszanyúlt. A szankciós zárkó toposza tehát gazdagodott az ultima ratioval, s ennek indokát a más jogági felelősségi rendszerek elégtelensége adja az azonos („ilyen”) magatartások tanúsítóival szemben.

Akad azonban néhány olyan döntés is, amelyben az Alkotmánybíróság kilép a fenti toposzból és igyekszik tartalmilag tovább mélyíteni az ultima ratio elvet, de e mélyítések olykor eltérő vagy éppen szokatlan kontextust is felvillantanak.

Az ultima ratio elvet általában véve a büntetőjogi felelősség terjedelme és az alkalmazandó szankciók vonatkozásában ismerik el a szerzők, s ezt közvetíti a „szankciós zárkó” toposz is. Ehhez képest az Alkotmánybíróság az elévülés ügyész általi figyelembevételének kizárásával kapcsolatosan a következőket fogalmazta meg:¹⁷

„A büntetőigény hiánya, utólagos elenyészése a büntethetőség elévülésekor a büntetőeljárásnak olyan abszolút akadály, amely hivatalból észlelendő és eljárási következményei hivatalból érvényesítendők, akár az elkövető akarata ellenére is. Ezt a büntetőjog ultima ratio jellege, az állam büntető hatalmából az egyének életébe, jogaiba való hatóság beavatkozás súlya indokolja.”

Itt ugyan elég lett volna a törvényesség elvére hivatkozni, ehelyett az ultima ratio elv említése zavarónak tekinthető, de kétségtelen, hogy legáltalánosabban a büntetőjogi rendszer általános legitimitása körében mindkét alapelvnek kruciális jelentősége van. Persze keverni ezeket azért mégsem kellene.

A visszaesőkkel kapcsolatos büntetőjogi rendelkezések alkotmányossági vizsgálata körében, 1995-ben¹⁸ kimondja, hogy „[a] büntetéssel történő jogkorlátozásnak – mértékét tekintve is – meg kell felelnie az arányosság, szükségesség és ultima ratio elveinek,” azaz mindhárom alapelvet azonos ranggal látja el.

¹⁶ 58/1997. (XI. 5.) AB határozat, 13/2000. (V.12.) AB határozat, 13/2002. (III.20.) AB határozat, 1427/B/1995. AB határozat, 1026/B/2000. AB határozat, 334/B/2004. AB határozat, 769/B/2006. AB határozat.

¹⁷ 42/1993 (VI.30.) AB határozat

¹⁸ 1214/B/1990. AB határozat (1995. június 13.)

Több – már felsorolt – határozatot követően, 1999-ben¹⁹ ismét megerősíti az 1992-es tételt, de csak az arányosságot bontja ki, amikor hangsúlyozza,

„hogy a büntető jogszabály alkotmányosságának megítélése során vizsgálni kell, hogy a Btk. konkrét rendelkezése mértéktartó és megfelelő választ ad-e a veszélyesnek, nem kívánatosnak ítélt jelenségre, azaz az alkotmányos alapjogok korlátozása esetén irányadó követelménynek megfelelően a cél eléréséhez a lehetséges legszűkebb körre szorítkozik-e.”

2000-ben – a reflexszerű ismétlésekhez képest – ismét újabb tartami ismervét adja az ultima ratio elvnek, s az önkényuralmi jelképek használatának büntetendősége körében lefolytatott alkotmányossági vizsgálat eredményeképpen kimondja, hogy

„a Btk. 269/B.§ (1) bekezdésében kiemelt jelképek mint elkövetési tárgyak használatával, a velük kapcsolatosan kiemelt három elkövetési magatartással szemben – az alkotmányos értékekben megfogalmazódó célok védelme érdekében – a jelen történelmi helyzetben a büntetőjogi eszközrendszeren és szankciókon kívül más jogi eszköz a hatékony védelemre nem biztosított (ultima ratio).”²⁰

Ez az érvelés azt sugallja, hogy az ultima ratio elv akkor is legitimálja a büntetőjogi fellépést, ha nincs más jogági felelősségi forma, azaz a védelemre szoruló érték, érdek már önmagában megalapozza a büntetőjogi beavatkozás lehetőségét. Az érvelés lényegi magja helytálló, de éppen ellenkezőleg, az ultima ratio jellegét a büntetőjogi beavatkozás ekként történő legitimálása éppenhogy tagadja, s egyértelműen elutasítja a büntetőjog szubszidiaritását is.

Ugyancsak 2000-es az a döntés²¹ is, amely a rémhírterjesztés büntetendőségének alkotmányossága kapcsán született:

„A rémhírterjesztés bűncselekménnyé nyilvánításával a véleménynyilvánítási szabadságnak a köznyugalom védelme érdekében történő korlátozása szükségtelen és aránytalan. A büntetőjognak nem feladata az alkotmányos értékek átfogó védelme, hanem csupán az, hogy ezen értékeket a különösen súlyos sérelmekkel szemben védje. A büntetőjogi eszközrendszer ultima ratio szerepe kétségtelenül azt jelenti, hogy akkor alkalmazandó, ha más jogági eszközök már nem elegendők. Ugyanakkor ennek megítélésénél az Alkotmánybíróság nem a jogrendszer adott állapotát tekinti irányadónak, hanem figyelemmel van fejlesztésének lehetőségeire is. A jogi eszköztár hiányossága önmagában nem érv valamely magatartás bűncselekménnyé nyilvánítása mellett, nem teszi sem szükségessé, sem arányossá az alkotmányos alapjog büntetőjogi korlátozását.”

Ebben a döntésben tehát megjelenik az a kontextus is, hogy az ultima rationak a „különösen súlyos sérelmekkel” szemben kell érvényesülnie, a büntetőjog fragmentáris természetét alátámasztva.

¹⁹ 12/1999. (V.21.) AB határozat

²⁰ 14/2000. (V.12.) AB határozat

²¹ 18/2000.(VI.6.) AB határozat. Erre több későbbi döntés is hivatkozik további elemzés nélkül, így 18/2004. (V.25.) AB határozat, 54/2004. (XII.18.) AB határozat, 41/2007. (VI.20.) AB határozat.

Az Alkotmánybíróság a pénzmosásra vonatkozó bejelentési kötelezettség szabályozásával kapcsolatos alkotmányossági aggályokat elutasító döntésében is, 2004-ben,²² lényegében ugyanez jelenik meg:

„A pénzmosás gyanújára okot adó tényeket, körülményeket és magatartásokat nem lehet teljes körűen meghatározni. A hivatkozott nemzetközi dokumentumokból is kitűnően az ilyen cselekmények nagyon széles körben és változatosan jelentkeznek, ami gyakorlatilag lehetetlenné teszi a kimerítő felsorolásukat. A pénzmosásra utaló gyanús körülmények törvényi felsorolása valójában a pénzmosás lehetséges elkövetési módjainak előzetes meghatározását jelentené. A pénzmosás elkövetésének meghatározott esetekre korlátozása pedig szűkítené a bűncselekmény elkövetési magatartásainak körét. Azok a később kialakuló – a már ismerteknél akár sokkal súlyosabb – cselekményformák, amelyek előzetesen nem szerepelnek a törvényben felsoroltak között, nem válhatnak automatikusan elkövetési magatartássá, így kívül maradnának a büntetőjog hatókörén. Ez pedig éppen azzal a hazai és nemzetközi törekvéssel állna szemben, hogy a kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményre vonatkozó büntetőjogi norma betöltse társadalmi rendeltetését, az ultima ratio szerepét.”

Ehelyütt nem a törvényesség elvével foglalkozom elsősorban, de nem lehet megjegyzés nélkül hagyni azt a fenti érvelést, miszerint azért lehetne engedni a homályos és túl átfogó (azaz nem határozott) törvényi szabályozást, hogy így a még nem ismert cselekményformák is majdan a büntető törvény hatálya alá essenek, ha majd megjelennek. Mélységesen aggasztó a jogtárgyvédelem ilyen értelmezése.

Saját álláspont

Az *ultima ratio* elvnek, azaz, hogy a büntetőjogi fellépés a legsúlyosabb jogsértések esetén jöhet csupán szóba, két aspektusát lehet első ránézésre megkülönböztetni. Ezek azonban immanens ellentmondást hordoznak, amit fel kell oldani, s erre kísérletet is teszek. Egyfelől értelmezhető az a „hagyományos” – ehelyütt kritizált – álláspont, miszerint a társadalom számára legfontosabb jogtárgyak megsértését kell a „legsúlyosabb” jogsértésnek tekinteni, ennek értelmében különösen az élet, az emberi szabadság jogtárgyainak védelme nyerhet büntetőjogi relevanciát. Ebben a körben nem jut szerephez az, hogy az *ultima ratio* ezen felfogása relatív, hiszen a „legfontosabb” jogtárgyak időben jelentős – tartalmi – változásokon is keresztül lehetnek, azaz az *ultima ratio* mindig egy adott időszakban hatályos büntetőtörvényének védelmi körébe eső jogtárgyak vonatkozásában értelmezhető.

A másik értelmezési sík az adott jogtárgy különböző fokú sértései közötti különbségtétel, kézenfekvő módon jogági differenciálást követve. Így értelmezhetővé válik az *ultima ratio* egyfajta horizontális viszonyrendszerben, amelyet az jellemez, hogy az azonos (vagy hasonló) jogviszonyokban megjelenő jogsértések valamilyen szinten fokozható tartalmat hordoznak, azaz egymáshoz, de legalábbis a büntetőjogi jogsértéshez

²² 673/B/2004. AB határozat (2006. június 20.)

képezt mindenképpen eltérő veszélyességet hordoznak. Az azonos vagy egymással összemérhető jogviszonyok azonos jogtárgyat (vagy jogtárgy-családot) rejtenek, s így nyerhet igazi értelmet az *ultima ratio* elvre mint a legvégső eszköz elvére való hivatkozás.

Mindebből azonban olyan tétel is szükségszerűen következik, ami a hagyományos állásponttal szemben áll: az *egymással össze nem mérhető jogsértések* vagy egymással nem rokon jogtárgyak sértése esetén – éppen a jogtárgysértés fokozatosságának hiánya okán – a végső eszköz érve nem foghat helyt. A „legfontosabb” jogtárgyak pedig tipikusan ilyenek. Az itt képviselt álláspont szerint tehát elkülöníthetők azon jogtárgyak, amelyek elleni támadás nem fokozható, azaz nincs olyan magatartás, ami büntetőjogon kívüli jogsértés lenne (azonos vagy összehasonlítható jogtárgyhoz kötődően) – így minden támadás, ami az adott jogtárgyat érinti, bűncselekmény.

Nem szabad összetéveszteni az itt kifejtetteket azzal a helyzettel, amikor a büntetőjogon kívüli jogágakban van valamifajta tilalom, de nincs büntetőjogi tényállás: a különböző jogágakban megjelenő jogsértések nem mindegyike üldözendő büntetőjogilag, mivel nincs arra vonatkozó tényállás. Ilyenkor nem arról van szó, hogy a büntetőjog eltérne más jogágak védelmi körétől, hanem arról, hogy korlátozott a büntetőjog alkalmazási köre meghatározott jogtárgyakra és meghatározott támadásokkal szemben – a büntetőjog fragmentáris természete ez, amit az indokol, hogy a magánjogi vagy közigazgatási jogi jogellenesség vagy tilalmazottság még nem jelent elegendő feltételt a büntetendővé nyilvánításhoz.²³

Megállapítható, hogy nem fokozható a támadás, s így nincs olyan jogsértés, ami büntetőjogon kívüli lenne, a (magyar) jogrendben, a nemi szabadság és a mozgásszabadság vonatkozásában, de más jogtárgyat érintően aligha. Érdekes eredmény, hogy a testi épség – egészség – élet jogcsaládot a termékfelelősség jogintézménye emeli ki ebből a csoportból. Ha pedig ez így van, akkor az ilyen cselekmények vonatkozásában – azaz a bűncselekmények többségét érintően – az *ultima ratio elv nem értelmezhető*.²⁴ Az azokkal kapcsolatos büntetőjogi fellépés kialakítását (büntetendőség és szankció) egyedül az arányosság elve határozza meg.

Fontos kiemelni, hogy az *ultima ratio* nem a jogtárgyak vagy a jogsértések körében ad összehasonlítást (viszonyítást), hanem a jogsértésekre adott jogi válaszokat érintően. A „végső eszköz” érve tehát a jogi reakciók között differenciál. Megjegyezhető továbbá, hogy nincs általánosan elfogadott mérce,²⁵ ami alapján az állami, így a büntetőjogi beavatkozás súlyosságát mérni lehetne, ezért súlyos, súlyosabb és legsúlyosabb beavatkozásról csakis relatív viszonyrendszerben, azaz egymáshoz viszonyítva lehet beszélni.

Az arányosság alapelveinek van azonban olyan aspektusa (is), ami a védendő értékeket állítja rangsorba vagy fontossági sorrendbe, s majd ennek alapján engedi az arányosítási koordinátarendszer felállítását. Emiatt tehát javasolható az *ultima ratio* elvre való általános hivatkozás korlátozása, s annak érvényesítése, hogy az elv csakis a fokozható jogtárgysértések (s így a fokozható jogi válaszok) esetében érvényesíthető megalapozottan.

²³ Vö. FELIX, DAGMAR: *Die Einheit der Rechtsordnung*. 1998. 297. p.

²⁴ Részben hasonlóan VOGEL, JOACHIM: *Strafrechtsgüter und Rechtsgüterschutz durch Strafrecht im Spiegel der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts*. *Strafverteidiger* 1996/2, 110–115. p.; PARRY, DEBORAH: *Product quality and criminal law*. *Journal of Criminal Policy* 25, 2002, 439–456. p.

²⁵ Hasonlóan VERGHO, RAPHAEL: *Der Maßstab der Verbrauchererwartung im Verbraucherschutz-straftrecht*. Freiburg, 2009. 145–146. p.

Mindezek alapján tehát az a kézenfekvő, hogy a Btk. Különös Részében található bűncselekmények mindegyikére²⁶ le lehetne folytatni a vizsgálatot, azt kutatva, hogy egyfelől mely bűncselekménycsoportba tartozik (a fentiek szerint), másrészt pedig – ha feltételezhető a fokozatos jogtárgysértési láncolat – hogy a más jogági felelősségi formák hogyan „előzik” meg a büntetőjogi felelősséget. A dogmatikai vizsgálat hipotézise tehát az, hogy van olyan fokozatos jogsértési láncolat, ami igazolja a kisebb súlyú jogsértések esetén a nem büntetőjogi beavatkozás indokát, de amelynek védelmi körében lényegében ugyanaz a jogtárgy (vagy jogtárgy-család²⁷) van. Amennyiben ez bizonyítható, akkor a büntetőjogi reakció – a szabadságvesztés kiszabásának lehetőségével – valóban *ultima ratioként* funkcionál. Ha az azonos jogtárgy(család) tetten érhető ugyan, de a jogsértések nem alkotnak fokozatos jogsértési láncolatot, akkor nincs *ultima ratio*, a büntetőjogi reakció kilátásba helyezése csupán esetleges.²⁸

KRISZTINA KARSAI

ÜBER DAS ULTIMA RATIO PRINZIP

(Zusammenfassung)

Das ultima ratio Prinzip bedeutet, dass das strafrechtliche Reagieren auf rechtsverletzende Verhalten immer das letzte Mittel sein soll, also wenn außerstrafrechtliche Rechtsnormen geeignet sind, solche Rechtsbrüche zu heilen, das Strafrecht soll sich zurückhalten.

Nach einer Übersicht der relevanten wissenschaftlichen Meinungen beschäftigt sich die Autorin damit, wie sich der ungarische Verfassungsgerichtshof mit diesem Prinzip in den vergangenen 20 Jahren auseinandergesetzt hat.

Anschließend setzt die Autorin die These der kettenmäßigen Rechtsgutsverletzungen, die in einem engen Zusammenhang mit dem ultima ratio Prinzip ist.

²⁶ A fogyasztói érdekeket (esetlegesen) sértő bűncselekmények körében lefolytattam azt a vizsgálatot, hogy mennyiben érvényesül az ultima ratio elv, s arra az eredményre jutottam, hogy a fogyasztók (de tulajdonképpen bármely ember) fizikai biztonságához és integritáshoz való jogát ultima ratioként védelmezi a büntetőjog, de csak a jogsértések definiálásának szintjén (kriminalizáció), a tényleges joggyakorlat a büntetőjogi fellépést súlytalaná teszi. Hasonló védelem észlelhető a fogyasztók megtevesztése elleni küzdelemben, de például a minőségvédelem, illetve a fogyasztók gazdasági érdekeinek védelme körében nem érvényesül az ultima ratio. Részletesen lásd KARSAI KRISZTINA: *Fogyasztóvédelem és büntetőjog*. Budapest, 2011. Megjegyzés alatt.

²⁷ GELLÉR közvetett jogi tárgynak nevezi azon alkotmányos jogokat, amelyeket adott bűncselekmények csoportja támad. GELLÉR 2008, 22. p. Hasonlóan BÉKÉS 2002, 97. p.

²⁸ E tudományos célkitűzés megvalósítását az „SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával” elnevezésű, TAMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012. sz. projekt segíti elő.